

Rijksoverheid

ONZE KIJK OP EUROPA

**MENINGEN, IDEEËN
EN AANBEVELINGEN**
3 DECEMBER '21

THEMA'S

Waarden en rechten,
rechtsstaat en
veiligheid

Een sterkere economie,
sociale rechtvaardigheid
en werkgelegenheid

Europese
democratie

Digitale
transformatie

Onderwijs, cultuur,
jeugdzaken en sport

Samenvatting: alle aanbevelingen op een rij

Met de burgerdialoog Kijk op Europa hebben we bij Nederlanders meningen en ideeën opgehaald over de toekomst van Europa. Dat heeft voor de eerste vijf thema's de volgende aanbevelingen opgeleverd aan de Europese Unie.

Waarden en rechten, rechtsstaat en veiligheid

Het is belangrijk dat de EU de rechtsstaat beschermt. Tegelijkertijd vinden Nederlanders dat er aandacht moet zijn voor verschillende tradities en culturen binnen Europa. Samenwerking binnen de EU kan veel voordelen hebben en op verschillende manieren, maar moet wel voor alle betrokkenen meerwaarde hebben. Dat geldt ook voor het delen van veiligheidsinformatie. Alles met elkaar delen maakt samenwerking al snel inefficiënt.

1. Zorg dat iedereen zich vrij en veilig kan voelen
2. Breid de EU alleen uit als dat meerwaarde heeft
3. Werk vooral samen tegen internationale criminaliteit en terrorisme

Een sterkere economie, sociale rechtvaardigheid en werkgelegenheid

Nederlanders denken dat er veel mogelijkheden zijn om de Europese economie sterker te maken. Maar landen kunnen niet altijd een op een met elkaar worden vergeleken. Het belastingstelsel zou vooral eerlijker en duidelijker moeten. En als Europa zouden we meer moeten focussen op onze sterke punten, zoals kwaliteit en diversiteit. EU-landen kunnen daarbij samen zorgen voor gelijke kansen op de Europese arbeidsmarkt.

1. Houd rekening met overeenkomsten en verschillen
2. Maak meer gebruik van Europa's sterke punten
3. Ontwikkel een eerlijk en duidelijk belastingstelsel
4. Zorg dat iedereen mee kan komen

Europese democratie

Nederlanders hoeven niet alles te weten over de EU, maar willen wel meer transparantie en inzicht. Het perspectief van andere EU-landen kan bijvoorbeeld zorgen voor een breder beeld. Daarnaast vinden Nederlanders dat de EU vaker en liefst blijvend de dialoog aan moeten gaan met de burger. Het is daarbij niet alleen belangrijk dat er rekening wordt gehouden met verschillende belangen, maar ook dat er sneller dan nu besluiten worden genomen.

1. Geef een breder perspectief op Europa
2. Vind nieuwe en blijvende manieren om naar burgers te luisteren
3. Wees transparanter en duidelijker over besluiten
4. Zorg dat er sneller knopen kunnen worden doorgehakt

Digitale transformatie

De samenleving wordt steeds afhankelijker van het internet en grote techbedrijven krijgen steeds meer macht. Daar maken Nederlanders zich soms best zorgen over. Het is dan ook fijn als de EU Europese (privacy)regels en standaarden opstelt. Daarbij is het wel belangrijk dat die regels en standaarden voor iedereen te begrijpen en werkbaar zijn. Ondersteuning en voorlichting krijgen Nederlanders het liefst van de landelijke overheid, in de eigen taal.

1. Zorg overal voor snel, veilig en stabiel internet
2. Maak duidelijke regels en standaarden voor internetbedrijven
3. Combineer privacyregels met een praktische uitvoering en uitleg

Onderwijs, cultuur, jeugdzaken en sport

Jongeren die in het buitenland studeren, zouden meer dan nu van het lokale land kunnen leren. En landen met een lager kennisniveau moeten niet al hun talent aan het buitenland verliezen. Onderwerpen als cultuur en misstanden in de sport vinden Nederlanders meer iets voor de lidstaten zelf. En een eigen, landelijke taal is veel waard. In het algemeen moet iedereen in Europa zich vooral vrij voelen en zichzelf kunnen zijn.

1. Stimuleer studeren in het buitenland op een verstandige manier
2. Laat onderwerpen als cultuur en sport vooral aan de lidstaten
3. Zorg dat Europeanen elkaar beter leren kennen en respecteren

Inleiding

Met de burgerdialoog Kijk op Europa konden alle Nederlanders van 1 september tot en met half november hun meningen en ideeën delen over de toekomst van Europa. De aanbevelingen die hieruit volgden biedt Nederland samen met de opgehaalde meningen en ideeën aan bij de Europese Unie (EU). In dit rapport gaan we in op de eerste vijf thema's. De overige vier thema's komen begin 2022 aan de orde in een volgend rapport.

Over Kijk op Europa

De Europese Unie wil van haar inwoners weten hoe zij over Europa denken. Daarom organiseert de EU de Conferentie over de toekomst van Europa. De meningen en ideeën van inwoners uit de hele Europese Unie worden uiteindelijk verwerkt in de toekomstplannen voor Europa. Als onderdeel van de Conferentie organiseert Nederland de nationale burgerdialoog *Kijk op Europa*.

Kijk op Europa is op 1 september van start gegaan met het online ophalen van meningen en ideeën door middel van een onderzoek

“Ik geef altijd graag mijn kritische mening bij de koffieautomaat. Daarom vond ik dat ik hieraan mee moest doen.”

– deelnemer themadialoog

onder een representatief panel. Om de eerste inzichten uit het panelonderzoek te verdiepen en tot concrete aanbevelingen te komen, organiseerden we online themadialogen. Iedereen die dat wilde, kon eraan meedoen. Daarnaast zijn we het land ingegaan om gesprekken te voeren met jongeren en andere (moeilijk bereikbare) groepen.

Van scholieren, mbo-leerlingen en studenten tot boeren, migranten en de minister

In oktober en november vonden in totaal acht online themadialogen plaats met gemiddeld 30 deelnemers per bijeenkomst. Ook organiseerden we een online themadialoog en zeven themadialogen op locatie met verschillende groepen Nederlanders. Zo gingen we in gesprek met de Turkse gemeenschap in Schiedam en waren we te gast bij de vrijwilligers van de stichting Piëzo in Zoetermeer. Bij die laatste gelegenheid was na afloop van de dialoog ook minister Knapen van Buitenlandse Zaken aanwezig. De minister ging met de deelnemers in gesprek over de dialoog en de stellingen over de toekomst van Europa. Ten slotte organiseerden we zes bijeenkomsten met diverse groepen jongeren. We waren bijvoorbeeld te gast op een middelbare school in Helmond, bij een mbo-opleiding in Doetinchem en op de Universiteit Leiden.

Over dit rapport

Op basis van de meningen en ideeën die we de afgelopen maanden hebben opgehaald, zijn aanbevelingen opgesteld van de Nederlandse burger aan de Europese Unie. In de gesprekken tussen Nederlanders ontstonden interessante discussies en werden vernieuwende ideeën aangedragen. En ook via het panelonderzoek en het open onderzoek zijn suggesties gedaan. Een aantal van deze ideeën zijn opgenomen in dit rapport. De inhoud van dit rapport vormt zo de stem van Nederland: onze kijk op Europa.

Zoals er verschillen zijn tussen Europese landen en burgers, zijn we het ook binnen Nederland natuurlijk niet altijd met elkaar eens. Die verschillen zijn juist waardevol: ze zijn een belangrijk kenmerk van een democratie. De aanbevelingen komen voort uit de meest voorkomende meningen en ideeën van de deelnemers aan Kijk op Europa. Aanvullend beschrijven we de zorgen, gedachten en gevoelens die misschien minder breed leven, maar ons opvielen tijdens de dialogen en in het online onderzoek.

“Het was fijn om in kleine groepjes te kunnen praten met voor- en tegenstanders. Heel anders dan hoe de discussies op social media vaak gaan.”

– deelnemer themadialoog

Voor de Conferentie over de toekomst van Europa zijn negen thema's bepaald. Deze thema's staan ook centraal in de Nederlandse burgerdialoog Kijk op Europa. In oktober publiceerden we een tussenverslag met eerste inzichten en vervolgvragen op basis van het panelonderzoek. In dit tweede rapport beschrijven we de meningen, ideeën en aanbevelingen voor de eerste vijf thema's, ten behoeve van de plenaire vergadering van de Conferentie over de toekomst van Europa in december. Medio januari verschijnt het volgende rapport, met daarin de resterende vier thema's.

Huidige rapport – december 2021

- Waarden en rechten, rechtsstaat en veiligheid
- Een sterkere economie, sociale rechtvaardigheid en werkgelegenheid
- Europese democratie
- Digitale transformatie
- Onderwijs, cultuur, jeugdzaken en sport

Volgende rapport – januari 2022

- Klimaatverandering en milieu
- Migratie
- Gezondheid
- De EU in de wereld

Hoe nu verder?

Op de Conferentie over de toekomst van Europa komen de ideeën, meningen en aanbevelingen van alle inwoners van de EU samen. Tijdens de vergaderingen worden niet alleen de resultaten van alle nationale burgerdialogen besproken, maar ook de uitkomsten van andere initiatieven vanuit de Conferentie. Zo zijn er ook Europese burgerpanels en kunnen alle EU-burgers (dus ook Nederlanders) terecht op een Europees digitaal platform.

*“Het is goed dat de EU dit initiatief neemt.
Ik hoop dat er ook echt iets met de
uitkomsten gedaan wordt.”*

– deelnemer themadialoog

De Conferentie eindigt in het voorjaar van 2022. Dan stelt Nederland een eindrapport op van de burgerdialoog: een bundeling van dit rapport en het volgende rapport (met daarin de andere thema's). Uit de Conferentie volgen aanbevelingen voor het voorzitterschap van de Conferentie: de voorzitters van het Europees Parlement, de Raad van ministers en de Europese Commissie. Zij hebben toegezegd te onderzoeken hoe ze opvolging kunnen geven aan de aanbevelingen. Voor de Nederlandse regering vormen de uitkomsten bovendien een waardevolle bijdrage aan de vorming van het Nederlandse EU-beleid.

Het proces tot en met het voorjaar van 2022 is (samengevat) in beeld gebracht op de volgende pagina.

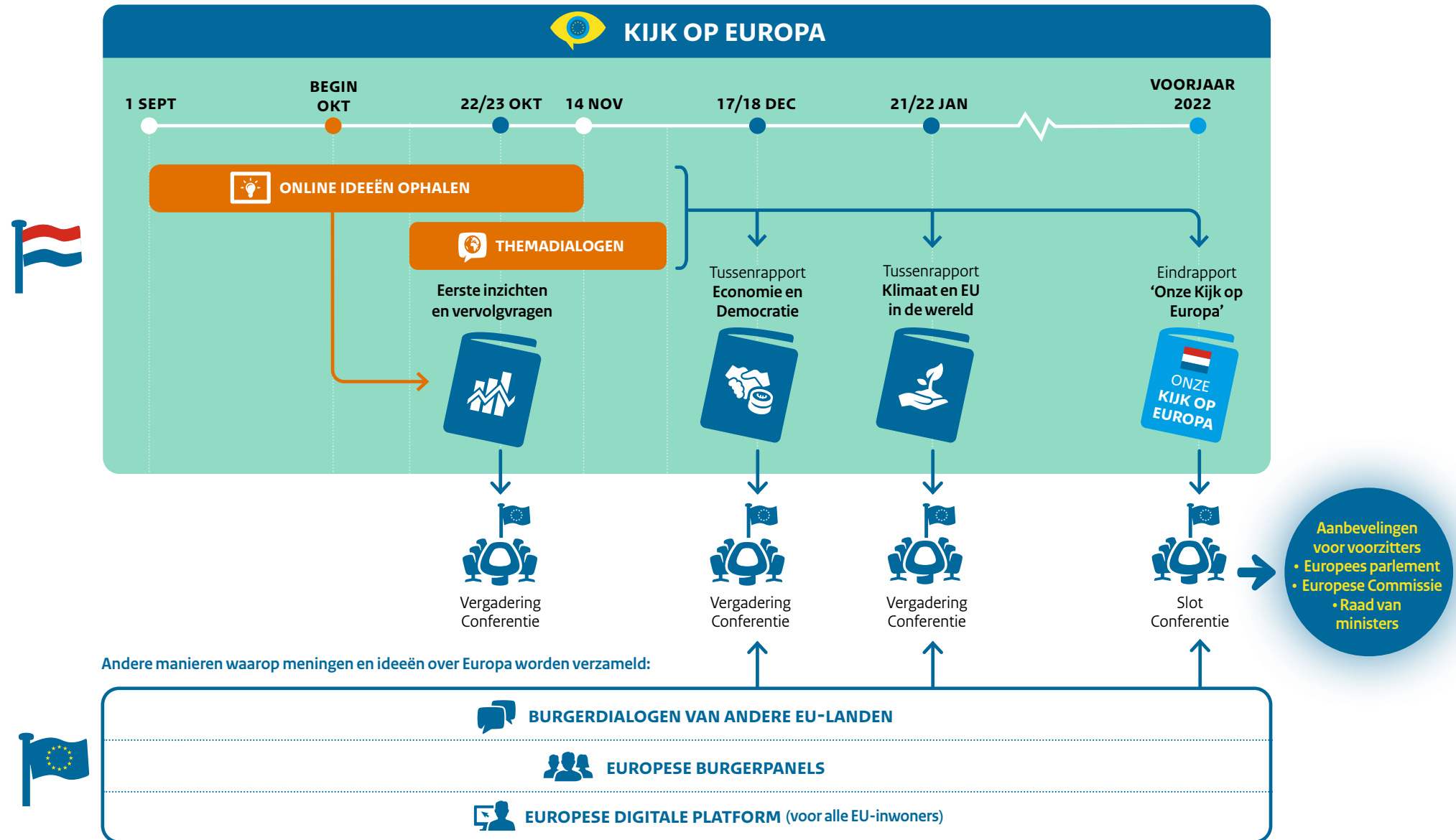
Leeswijzer

In dit rapport gaan we in op vijf thema's. Voor elk thema beschrijven we achtereenvolgens:

- Aanbevelingen op basis van alle onderdelen van de burgerdialoog
- Impressie van de meningen, ideeën en discussies in de (online en fysieke) themadialogen en suggesties uit het online onderzoek, in woord en beeld.

Aan het eind van dit rapport is een onderzoeksverantwoording opgenomen.

Tijdlijn

Thema's

Klimaatverandering
en milieu

Waarden en rechten,
rechtsstaat en veiligheid

Migratie

Gezondheid

Een sterkere economie,
sociale rechtvaardigheid
en werkgelegenheid

Europese
democratie

Rol van de EU
in de wereld

Digitale
transformatie

Onderwijs, cultuur,
jeugdzaken en sport

Waarden en rechten, rechtsstaat en veiligheid

(Veiligheid en rechtsstaat)

De EU houdt toezicht op de rechtsstaat in alle EU-landen en probeert de ongelijkheid binnen de EU terug te dringen. Ook wil de EU alle Europeanen beschermen tegen terrorisme en criminaliteit. Om dat te bereiken voert de EU maatregelen en regels in en werken EU-landen intensief met elkaar samen. Hoe kijkt Nederland hiernaar?

Onze kijk op **Veiligheid en rechtsstaat**

69% van de Nederlanders vindt Veiligheid en rechtsstaat een belangrijk thema én dat de EU er mee aan de slag moet.

1. Zorg dat iedereen zich vrij en veilig kan voelen

78% van de Nederlanders vindt het belangrijk dat de EU de rechtsstaat en onze fundamentele vrijheden en grondrechten beschermt. En ook bescherming van consumentenrechten vinden we belangrijk: een grote meerderheid vindt het goed dat de EU fabrikanten verplicht om in alle landen dezelfde informatie op etiketten te zetten. Veel Nederlanders vinden daarbij dat de EU wel aandacht moet hebben voor verschillen die binnen Europa bestaan in tradities en (bestuurs)culturen. Ook omdat efficiënt samenwerken

“Het is belangrijk dat de EU gemeenschappelijke waarden beschermt. Maar er moet ook ruimte zijn voor verschillen en tradities per land.”

anders moeilijk wordt. We vinden het vooral belangrijk dat iedereen in Europa zich vrij en veilig voelt. Daarbij hoort ook een dak boven je hoofd, onderwijs en zorg. En de wetenschap dat producten die in Europese winkels liggen altijd veilig zijn.

“Uitbreiding moet niet gaan over kosten en baten, maar over een visie op stabiliteit.”

2. Breid de EU alleen uit als dat meerwaarde heeft

44% van de Nederlanders vindt niet dat de EU moet uitbreiden met meer landen. 25% is wel voor uitbreiding. We zien dat er tussen de huidige lidstaten al best veel discussie is. Veel Nederlanders vinden dat we daar eerst aandacht voor moeten hebben. En als er nieuwe landen bijkomen, moeten die ook echt aan onze voorwaarden kunnen voldoen. Nu en in de toekomst. Ook de huidige lidstaten moeten meerwaarde ervaren van uitbreiding, vinden veel Nederlanders. Bovendien denken we dat er ook andere mogelijkheden zijn om als landen samen te werken aan veiligheid en stabiliteit. Zo maken we ons bijvoorbeeld zorgen over beïnvloeding van landen aan de oostgrens van de EU door Rusland. Het is belangrijk dat de EU daar aandacht voor heeft.

3. Werk vooral samen tegen internationale criminaliteit en terrorisme

68% van de Nederlanders vindt dat de veiligheidsdiensten van EU-landen hun informatie met elkaar moeten delen. Maar we vinden het belangrijk dat landen deels ook zelf kunnen blijven bepalen welke informatie ze wel en niet willen geven. Alles met elkaar delen maakt samenwerking al snel inefficiënt. En de EU is tegenwoordig zo groot, dat we kritisch moeten blijven bekijken waar gevoelige informatie terecht komt of kan komen. We willen erop kunnen blijven vertrouwen dat onze privacy beschermd wordt. We denken dat het vooral logisch is om samen te werken tegen zware en internationale criminaliteit, zoals cybercrime, drugshandel en terrorisme.

Discussies en ideeën online en op locatie

Mbo-leerlingen Doetinchem: 'Wie in de EU wil, moet zich wel aan regels houden'

Op het Graafschap College in Doetinchem bespraken ruim 20 mbo-leerlingen Verpleegkunde wat ze de grootste voordelen vinden van de EU: de vrije markt, de gedeelde euro en dat je als Europeaan makkelijk in andere EU-landen kunt wonen en werken. "En EU-landen kunnen elkaar steunen. Samen ben je sterker", zei een van de aanwezige leerlingen. Ook ging het over het belang van regels. Als landen zich daar niet aan houden, is het vaak moeilijk een land hard te straffen. Volgens de leerlingen mag dat best wat makkelijker worden. Een van hen noemde daarbij ook het afschrik-effect. "Als je strenge straffen oplegt, zien ze in andere landen ook wat er kan gebeuren als je niet aan de regels houdt."

"Als je een land straft dat zich niet aan de regels houdt, zijn de armste inwoners van dat land als eerste de dupe. Daarom vind ik praten beter dan straffen."

"Zorg eerst voor stabiliteit in de huidige club. En denk daarna pas aan uitbreiding."

"Laat politie en justitie in EU-landen meer met elkaar samenwerken."

Surinaamse Hindoestanen in Utrecht: 'Vertrouwen in rechtsstaat ontbreekt soms'

Stichting Asha is een vrijwilligersorganisatie van Surinaamse Hindoestanen in de gemeente Utrecht. De deelnemers aan de themadialoog gingen onder meer in gesprek over het belang van burgerrechten: het recht op een dak boven je hoofd, maar bijvoorbeeld ook het recht om niet gediscrimineerd te worden. Volgens de aanwezige vrijwilligers moeten er regels zijn die die rechten voor alle Europese burgers beschermen. Wat nu in Nederland is geregeld en wat in Europa, is niet altijd bekend. Dat maakt het soms moeilijk om vertrouwen te hebben in de overheid. Ook omdat er nog wel eens iets misgaat bij de overheid. "Je kunt zeggen dat de overheid mij moet verdedigen, maar soms maken ze er wel een zootje van, zoals bij de toeslagenaffaire", zei een van de deelnemers. "De EU zou ervoor moeten zorgen dat regels ook echt worden nageleefd", vond een ander.

"We mogen ook kritisch naar onze eigen rechtsstaat kijken. Daar gaat ook wel eens iets fout."

"Stel strenge integriteitsregels in voor politici in heel Europa, om te voorkomen dat ze te makkelijk beïnvloed kunnen worden."

Een sterkere economie, sociale rechtvaardigheid en werkgelegenheid

(Economie en banen)

Kleine en middelgrote bedrijven vormen de ruggengraat van de Europese economie. De EU wil daarom dat EU-landen samenwerken aan herstelplannen om economisch sterker uit de coronacrisis te komen. Op de lange termijn is het doel van de EU om de Europese economie gezonder, groener en digitaal te maken. Hoe kijkt Nederland hiernaar?

Onze kijk op **Economie en banen**

61% van de Nederlanders vindt **Economie en banen** een belangrijk thema én dat de EU er mee aan de slag moet.

“De landbouw in Nederland is zo modern. Die kun je niet altijd vergelijken met die in andere landen.”

1. Houd rekening met overeenkomsten en verschillen

71% van de Nederlanders vindt dat de EU ervoor moet zorgen dat bedrijven meer samenwerken, om zo de Europese economie sterker te maken. Maar van die Nederlanders vindt slechts een klein deel dat er meer geld van de EU naar bedrijven moet. We vinden namelijk vooral dat samenwerking efficiënter kan. We zien nu dat verschillende bedrijven investeren in dezelfde nieuwe technologie, soms ook met geld van de overheid. Als we een Europese visie zouden hebben op de economie, kunnen we dat geld efficiënter besteden. Daarbij moet er wel aandacht blijven voor verschillen tussen landen.

2. Maak meer gebruik van Europa's sterke punten

Nederlanders denken dat er veel mogelijkheden zijn om de Europese economie sterker te maken, maar er moeten keuzes gemaakt worden. Daarom vinden we dat de EU vooral moet focussen op haar sterke punten. We vinden bijvoorbeeld dat Europa goed is in onderwerpen als digitalisering, duurzaamheid en infrastructuur. En misschien nog wel belangrijker: we staan voor kwaliteit en diversiteit. Juist dat we een divers continent zijn, met verschillende meningen en ideeën, moeten we veel meer als een economisch voordeel benutten. Daarmee kan Europa zich onderscheiden van bijvoorbeeld de Chinese economie.

“Komkommers moeten overal even recht zijn, maar belastingregels verschillen. Dat is toch gek?”

3. Ontwikkel een eerlijk en duidelijk belastingstelsel

82% van de Nederlanders vindt dat de EU-landen er samen voor moeten zorgen dat alle bedrijven in de EU eerlijke belasting betalen. Het gaat daarbij onder meer om de hele grote bedrijven. Nu vertrekken die soms naar andere landen, alleen omdat ze daar minder belasting betalen. Daar zou de EU iets tegen moeten doen, bijvoorbeeld via een minimumtarief voor alle landen. Aan de andere kant vinden we dat belasting thuis hoort bij de landen, met hun eigen doelen en omstandigheden. We vinden belasting alles bij elkaar best een ingewikkeld onderwerp. Juist daarom zouden we graag een beter belastingstelsel willen, dat voor iedereen in Europa eerlijk én duidelijk is.

4. Zorg dat iedereen mee kan komen

71% van de Nederlanders vindt dat de EU moet helpen om de werkgelegenheid te bevorderen. Daarbij vinden we dat er aan bepaalde groepen extra aandacht moet worden besteed, zoals jongeren en mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Dat kan via regels of subsidies voor bedrijven, maar ook door werkgevers en werknemers extra te ondersteunen. We denken dan bijvoorbeeld aan voorlichting of juist heel praktische zaken. Soms kan die ondersteuning misschien efficiënter vanuit de EU worden georganiseerd, en soms ligt er meer een taak voor lidstaten zelf. EU-landen zullen uiteindelijk samen moeten zorgen voor gelijke kansen op de Europese arbeidsmarkt.

Discussies en ideeën online en op locatie

“Versnel de automatisering in Europa, zodat spullen die nu uit China komen weer hier gemaakt worden.”

“Neem de revolutie van bitcoins en andere cryptovaluta serieus. Wie zich hiermee bezighoudt wordt weggezet als belastingontduiker, terwijl dit soort blockchain-technologieën de toekomst hebben.”

“Aandeelhouders zijn niet de enige stakeholders in de Europese economie. Zonder werknemers kun je niets.”

Deelnemers online dialoog: ‘Samen nadenken over grote bedrijven’

Tijdens een van de online themadialogen ontstond een discussie over de toenemende macht van grote bedrijven. Sommige deelnemers zouden de EU daar graag harder tegen zien optreden. Want bedrijven maken nu soms grote winsten, waar ze door slimme constructies maar weinig belasting over betalen. Andere deelnemers wezen op het ‘grotere plaatje’: deze bedrijven brengen veel werkgelegenheid met zich mee en zijn goed voor de nationale economie. “Die zou je niet weg moeten jagen”, zei iemand. Een ander vond het in ieder geval belangrijk dat EU-landen hier samen over nadenken. “Grote bedrijven kunnen landen nu tegen elkaar uitspelen. Daarom moeten we als EU meer een front vormen.”

en in de EU
licijnen zelf
niet ergens
oen.

De EU moet
zorgen dat alle
bedrijven eerlijk
belasting betalen.

De EU moet bedrijven
verplichten om jongeren
met weinig kansen
een stageplek of baan
aan te bieden.

Natuurinclusieve landbouwers: 'Stel doelen in plaats van grenzen'

BoerenNatuur is een vereniging van agrarische collectieven. Een groepje leden ging onder meer in gesprek over Europese regelgeving voor boeren. Aan de ene kant vinden ze dat de EU veel goeds brengt, zoals makkelijk kunnen exporteren naar andere landen. Aan de andere kant vinden ze dat beleid vaak nog eenduidiger kan. "Maar de neuzen staan al steeds meer dezelfde kant op", zei iemand daarover. Er zit vooral nog verbetering in de procedures: die zijn vaak nog erg ambtelijk en tijdrovend. Volgens een van de aanwezigen moet regelgeving vooral niet te detaillistisch zijn. "Stel liever duidelijke doelen, bijvoorbeeld schoon water. Dan kunnen we zelf bepalen hoe breed een sloot vervolgens moet zijn."

"Europa moet meer doen voor mensen met een beperking. Die hebben het nu veel te moeilijk om aan een passende baan te komen."

"Veel Europese regels zijn ingewikkeld en veranderen regelmatig. Dat maakt het voor bedrijven lastig om te innoveren."

"Bij een verbouwing voor mijn bedrijf had mijn lokale aannemer allang kunnen beginnen. Maar ik moest de opdracht eerst Europees aanbesteden. Zo zonde."

Europese democratie

De EU moedigt Europeanen aan te stemmen en wil ook buiten de verkiezingsperiode inwoners betrekken bij Europese besluitvorming en beleid. Ook neemt de EU initiatieven om de democratie te versterken, zoals een actieplan dat zich richt op vrije en eerlijke verkiezingen en vrije pers. Hoe kijkt Nederland hiernaar?

Onze kijk op Europese democratie

60% van de Nederlanders vindt Europese democratie een belangrijk thema én dat de EU er mee aan de slag moet.

“Vaak horen we alleen over de EU als er een crisis is. Zo blijft het sentiment over Europa negatief.”

1. Geef een breder perspectief op Europa

Als het in de media gaat over Europa is dat vaak als er een crisis is, merken Nederlanders. We horen maar weinig over de dagelijkse besluiten. We hoeven als inwoners niet alles te weten, maar om zelf een goede mening te kunnen vormen, zou het goed zijn als we een beter beeld krijgen van het geheel. We zouden het bijvoorbeeld interessant vinden om vaker het perspectief op de EU van andere landen te horen. De media en het onderwijs kunnen daar een belangrijke rol in spelen. Maar media moeten wel hun eigen keuzes kunnen blijven maken. Want persvrijheid vinden Nederlanders we heel belangrijk in onze democratie.

2. Vind nieuwe en blijvende manieren om naar burgers te luisteren

51% van de Nederlanders vindt dat de EU onvoldoende weet wat er speelt in de samenleving. Om dit te verbeteren, zou de EU vaker en het liefst blijvend de dialoog aan moeten gaan met de burger. De Conferentie over de toekomst van Europa vinden veel Nederlanders dan ook een goed initiatief. Ook referenda kunnen een waardevol instrument zijn, maar hier kijken Nederlanders wel verschillend naar. Voor sommige thema's kan het ook nodig zijn om specialistische kennis te hebben. Praten met burgers mag in ieder geval geen 'moetje' zijn. We vinden het belangrijk dat we serieus worden genomen.

3. Wees transparanter en duidelijker over besluiten

Nederlanders vinden Europa soms behoorlijk ingewikkeld. Niet iedereen heeft evenveel achtergrondkennis. Daar moet de EU meer rekening mee houden. We willen dat de EU transparanter wordt en dat het makkelijker wordt om op de hoogte te blijven. Ook de Nederlandse overheid heeft daar een rol in. Veel Nederlanders hebben wel interesse in Europese besluiten, maar vinden de officiële kanalen te slecht vindbaar of te ingewikkeld. Bovendien heeft iedereen weer andere interesses en behoeften. Je zou dan ook moeten kunnen kiezen over welke thema's je meer wilt horen. Jongeren hebben vaak wel interesse in Europa, maar zien er bijvoorbeeld maar weinig iets over op hun sociale media.

4. Zorg dat er sneller knopen kunnen worden doorgehakt

Nederlanders vinden het best moeilijk om te begrijpen hoe de Europese democratie werkt, maar besluitvorming in de EU lijkt vaak wel erg langzaam te gaan. Bij Europese verkiezingen zien we vooral samenwerkingsverbanden van nationale partijen. Misschien zijn er ook andere manieren om met Europese belangen om te gaan. Ongeveer een derde van de Nederlanders vindt dat je bij verkiezingen voor het Europees parlement op buitenlandse kandidaten moet kunnen stemmen. Ongeveer even veel Nederlanders vinden van niet. Het belangrijkste is dat er voldoende rekening wordt gehouden met verschillende belangen. En dat er tegelijkertijd wel sneller dan nu knopen kunnen worden doorgehakt.

“Bij verkiezingen wil ik me graag kunnen identificeren met iemand en weten waar hij of zij voor staat. Dat hoeft geen landgenoot te zijn.”

Discussies en ideeën online en op locatie

“Schaf het vetorecht van landen af. De meerderheid beslist.”

Jongeren van Coalitie-Y in Utrecht: Discussie over de inzet van referenda

Leden van de Coalitie-Y – een samenwerking tussen diverse jongerenorganisaties – voerden een felle discussie over de inzet van referenda. Tegenstanders noemden het gevaar van een zwart-wit discussie, terwijl onderwerpen vaak veel ingewikkelder zijn. Een van de deelnemers zei daarbij: “We mogen voor de EU stemmen en onszelf verkiesbaar stellen. Met referenda haal je dat eigenlijk weer onderuit.”

Voorstanders van referenda zeiden het juist goed te vinden als beleidsmakers weten hoe burgers tegen een onderwerp aankijken: het kan richting helpen geven. Ook zouden referenda kunnen bijdragen aan de algemene bewustwording over de EU: welke onderwerpen op de agenda staan en welke keuzes gemaakt moeten worden.

“Zorg ervoor dat EU-politici en ambtenaren regelmatig in het 'achterland' komen en niet volledig in de Brusselse bubbel leven.”

“Eigenlijk zou het journaal elke uitzending een paar minuten aandacht aan Europa moeten besteden. Of start een dagelijks of wekelijks Europajournaal.”

**Sociaal-maatschappelijke vrijwilligers:
'Landen moeten meer begrip voor
elkaar krijgen.'**

Stichting Piëzo in Zoetermeer bestaat uit vrijwilligers die op verschillende manieren werken aan maatschappelijke participatie. De deelnemers aan de themadialoog spraken hun zorg uit over de toenemende kloof die ze zien in Europa. Het gaat dan bijvoorbeeld over opvattingen die landen hebben over de LHBTIQ-gemeenschap. Als landen geen begrip voor elkaars standpunten hebben, is het moeilijk samenwerken. "Daarom is het nodig elkaar beter te leren kennen, denkt een deelnemer. "We weten nu gewoon niet hoe er gedacht wordt in andere landen. We snappen elkaars cultuur en achtergronden onvoldoende. Dat is nodig om samen goede besluiten te nemen."

*"Richt voor belangrijke
besluiten focusgroepen
van burgers op, misschien
zelfs wel op (semi)verplichte
basis, zoals jury's
in de VS."*

*"Misschien moeten
Europese politici zich
maar vaker lenen voor
televisieshows."*

*"Als jongere lees ik bijna
nooit wat over Europa. Ik ben
er wel nieuwsgierig naar, maar
wil er niet te veel moeite
voor hoeven doen."*

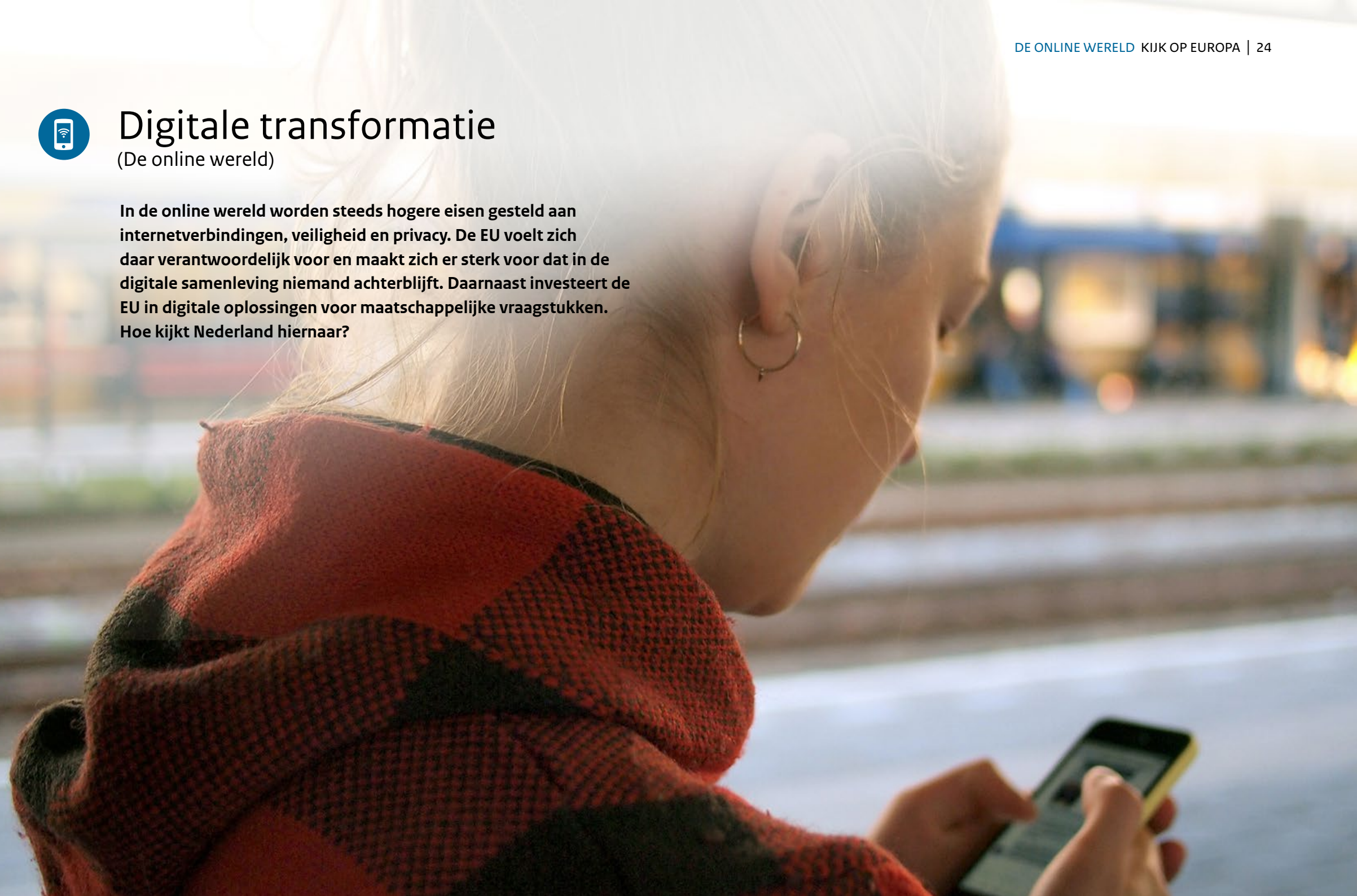

Digitale transformatie

(De online wereld)

In de online wereld worden steeds hogere eisen gesteld aan internetverbindingen, veiligheid en privacy. De EU voelt zich daar verantwoordelijk voor en maakt zich er sterk voor dat in de digitale samenleving niemand achterblijft. Daarnaast investeert de EU in digitale oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken. Hoe kijkt Nederland hiernaar?

Onze kijk op **De online wereld**

45% van de Nederlanders vindt **De online wereld** een belangrijk thema én dat de EU er mee aan de slag moet.

1. Zorg overal voor snel, veilig en stabiel internet

61% van de Nederlanders vindt dat de EU ervoor moet zorgen dat iedereen in Europa toegang heeft tot snel en stabiel internet. We merken allemaal dat internet een steeds grotere rol in ons leven inneemt. Onze kinderen groeien op met digitaal onderwijs. En ook communicatie gaat steeds meer via het internet, zowel nationaal als internationaal. Over de grote afhankelijkheid van het internet, maken we ons soms zorgen. Veel Nederlanders vinden dan ook dat de EU daar best wat geld aan mag besteden, als dat maar wel efficiënt besteed wordt. Bescherming tegen online misdaad vinden we het belangrijkste thema om Europees op te pakken. Maar het is goed om ook in eigen land aandacht te houden voor de bestrijding van internetcriminaliteit.

“Als ik denk aan een cyberaanval op onze waterkering voel ik me best kwetsbaar.”

2. Maak duidelijke regels en standaarden voor internetbedrijven

75% van de Nederlanders vindt dat de EU ervoor moet zorgen dat kopen op internet in alle landen van de EU even veilig is. We kopen met z'n allen steeds meer in het buitenland en delen dan privacy-gevoelige gegevens. Dat voelt soms onveilig. Het is lastig om te bepalen welke websites je kunt vertrouwen. Het is fijn als de EU dan Europese privacyregels en standaarden opstelt, die voor iedereen te begrijpen zijn. Ook over de macht van grote internetbedrijven maken we ons regelmatig zorgen. We vinden dat we zelf een verantwoordelijkheid hebben om verstandig om te gaan met onze gegevens. Maar we denken ook dat de EU hier een rol in kan spelen. EU-landen moeten er samen voor zorgen dat bedrijven als Google en Facebook niet te veel macht krijgen.

3. Combineer privacyregels met een praktische uitvoering en uitleg

Met de invoering van de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) weten Nederlanders dat alle landen aan dezelfde privacywet en -regelgeving moeten voldoen. We vinden het fijn daarop te kunnen vertrouwen, want privacy vinden we een belangrijk onderwerp. Wel vinden sommige Nederlanders dat de regels voor privacy soms overdreven of onlogisch zijn. Voor ondernemers kan de wetgeving bovendien veel werk opleveren. We vinden dan ook dat er meer aandacht moet zijn voor een praktische uitvoering van de privacywetgeving: ondersteuning en voorlichting van zowel burgers als bedrijven. We zien daarbij vooral een rol voor de lidstaten. Problemen of vragen op het gebied van privacy leggen we het liefst neer bij onze landelijke overheid, in onze eigen taal.

“Tegen een wereldspeler als Facebook kunnen wij als klein landje weinig beginnen.”

Discussies en ideeën online en op locatie

“Bied gratis Europese antivirussoftware aan, zodat er een Europese firewall ontstaat.”

“Met onze iPhones zijn we overal te volgen. Daar zijn we zelf ook schuldig aan.”

“Stel hardere eisen aan programmeurs en bedrijven: verbied onveilige programmeertalen.”

Deelnemers online dialoog: ‘Overall goed internet is ook in ons eigen belang’

Tijdens een van de online themadialogen ontstond een interessante discussie over de rol van de EU in de online wereld. Alle deelnemers waren het erover eens dat het fijn en belangrijk is als je in heel Europa op een goede internetverbinding kunt vertrouwen. Maar moet de EU zich hiermee bezighouden? Meerdere deelnemers lieten weten dit vooral een taak voor de individuele lidstaten te vinden. Een andere deelnemer wees erop dat goed en stabiel internet in het buitenland ook voor Nederland een voordeel is: “Wij verdienen vele miljarden aan handel met andere EU-landen. Het is dus in ons eigen belang dat dat het internet in die landen goed functioneert.”

Scholieren in Helmond: 'Gelijke regels en straffen voor internetcriminelen'

Op het Dr. Knippenbergcollege in Helmond gingen leerlingen van 15 en 16 jaar met elkaar in gesprek over het probleem van internetcriminaliteit. Ze horen daar regelmatig over in het nieuws. Bijvoorbeeld dat er bij een bedrijf een datalek is. Of dat een land als Rusland of China probeert gegevens te stelen. Omdat internetcriminelen vaak over grenzen heen werken, vinden ze het logisch dat landen in Europa samenwerken. Ze denken dan aan het maken van regels, maar ook aan het bepalen van straffen. "Als er hackers vanuit Rusland proberen bij ons binnen te komen, moet de EU daar hard tegen optreden."

"Als ik over de grens naar Duitsland ga, heeft mijn mobiele telefoon opeens geen bereik meer. Dat kan toch niet meer?"

"Het is niet handig als je in elk land weer een ander soort privacyformulier moet invullen."

"Richt een Europese internetpolitie op. Dat is typisch iets voor de EU."

Onderwijs, cultuur, jeugdzaken en sport

(Onderwijs, cultuur, jongeren en sport)

EU-landen zijn zelf verantwoordelijk voor de thema's onderwijs, cultuur, jongeren en sport. De EU kan en wil daarbij wel ondersteuning bieden, bijvoorbeeld door zich in te zetten voor hoogwaardig onderwijs, meertaligheid, bescherming van cultureel erfgoed en ondersteuning van culturele en sportieve sectoren. Hoe kijkt Nederland hiernaar?

Onze kijk op **Onderwijs, cultuur, jongeren en sport**

45% van de Nederlanders vindt **Onderwijs** een belangrijk thema én dat de EU er mee aan de slag moet. Voor **Jongeren, Cultuur en Sport** is dat respectievelijk 39%, 23% en 19%.

“Ontwikkel ook uitwisselingsprogramma’s voor mbo-niveau.”

1. Stimuleer studeren in het buitenland op een verstandige manier

Veel Nederlanders vinden dat studeren in het buitenland een positieve invloed heeft op jongeren. Het draagt bij aan persoonlijke ontwikkeling. Bovendien kan studeren in het buitenland ervoor zorgen dat Europeanen elkaar beter leren begrijpen. Zo kan het ook bijdragen aan een betere integratie. Veel Nederlanders vinden het daarom goed dat er een Erasmus-programma is dat studeren in het buitenland stimuleert. Maar we vinden het ook goed dat de EU kritisch naar dit onderwerp blijft kijken. In de praktijk blijkt bijvoorbeeld dat internationale studenten vooral elkaar opzoeken en niet altijd veel van het lokale land leren. Ook moet de EU voorkomen dat landen met een lager kennisniveau ‘leeglopen’ omdat al het talent in het buitenland gaat studeren.

“De EU zie ik als een vriendengroep. We respecteren onze verschillen en ik kan om hulp roepen als ik die nodig heb.”

2. Laat onderwerpen als cultuur en sport vooral aan de lidstaten

58% van de Nederlanders vindt dat de EU cultureel erfgoed in Europa beter moet beschermen. We denken dan bijvoorbeeld aan de tempels in Griekenland. Aan de andere kant vinden we dat lokale cultuur in eerste instantie een verantwoordelijkheid is van landen zelf. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld misstanden in de sport. We vinden dit een belangrijk onderwerp, maar geen kerntaak voor de EU. Europa moet nu eenmaal prioriteiten stellen en er is ook veel geld nodig voor andere zaken. Soms kunnen we misschien een financiële bijdrage leveren, maar we kunnen ook op andere manieren samenwerken, bijvoorbeeld door het uitwisselen van kennis en ideeën.

3. Zorg dat Europeanen elkaar beter leren kennen en respecteren

Nederlanders vinden het fijn als andere Europeanen goed Engels spreken. Dat is makkelijk als we in het buitenland zijn. En als we bijvoorbeeld willen communiceren met arbeidsmigranten in Nederland. Tegelijkertijd vinden veel Nederlanders het heel belangrijk dat we onze eigen taal blijven spreken en waarderen. Zo willen we ook respect hebben voor andere verschillen binnen Europa. Of het nu gaat om cultuur, onderwijs of sport, iedereen moet zich vrij voelen en zichzelf kunnen zijn. Verschillen kunnen soms botsingen veroorzaken, maar maken Europa juist ook een rijk continent. Veel Nederlanders vinden dan ook dat landen de tijd moeten krijgen om aan elkaars gewoonten en ideeën te wennen.

“Bescherming van cultuur is aan landen zelf. Maar als ergens werelderfgoed wordt verwaarloosd, vind ik wel dat de EU moet ingrijpen.”

Discussies en ideeën online en op locatie

Studenten Universiteit Leiden:
‘Taal is belangrijk, maar moet vrije keuze blijven’

Op de Universiteit Leiden gingen studenten Geschiedenis met elkaar in gesprek. Zij vinden het belangrijk dat mensen meerdere talen spreken. Meer talen is wat hun betreft fantastisch voor je persoonlijke ontwikkeling, goed voor de handel en de politieke relaties binnen de EU. Maar ze vinden vooral dat de talen op school moeten worden *aangeboden*, en niet verplicht gesteld moeten worden. Ook hoeft een tweede taal wat de studenten betreft niet per se een Europese taal te zijn. “Als jij in Oost-Europa woont en je kiest ervoor om Russisch te leren, dan is dat je goed recht”, zei een van de deelnemers.

“In plaats van de negatieve dingen belichten, kun je beter sport proberen te stimuleren.”

“Wat ons in de EU verbindt, is juist dat we allemaal onze eigen landencultuur hebben. En dat we dus niet onder één cultuur te scharen zijn.”

“Naast een culturele hoofdstad, zou je ook ieder jaar een onderwijs-, jongeren-, en sporthoofdstad (of land) moeten kiezen.”

Turkse gemeenschap Schiedam: ‘Geef alle jongeren eerlijke kansen op werk’

Bij Stichting Hakder in Schiedam sprak de lokale Turkse gemeenschap zich onder meer uit over het belang van eerlijke kansen op werk voor iedereen. Alle aanwezigen waren het er mee eens dat de EU bedrijven moet verplichten om jongeren met weinig kansen een stageplek of baan aan te bieden. Ze lieten weten dat vooral migrantenjongeren problemen hebben om een stage of baan te vinden. “Soms durven ze niet eens naar de huisarts te gaan, omdat ze bang zijn dat ze dat zelf moeten betalen. Dus laat staan dat ze ergens durven aan te kloppen voor een stage of baan”, aldus een van de aanwezigen. “Bedrijven moeten hier meer aandacht voor hebben en de EU kan dit stimuleren.”

“Ik ben hier geïntegreerd, ik betaal belasting, maar ik ben en blijf Latijns-Amerikaans. Ik koester mijn taal, muziek en eten. Dat zijn geen onderwerpen voor Europa.”

“Er wordt in Europa te veel over de economie gesproken. En te weinig over welzijn.”

“Voer naast het lokale curriculum op alle onderwijsniveaus een gedeeld Europees curriculum in.”

Onderzoeksverantwoording

Kijk op Europa bestaat uit verschillende, met elkaar samenhangende dialoogvormen aan de hand waarvan meningen en ideeën van Nederlandse burgers worden verzameld over de toekomst van Europa en de EU. Dit hoofdstuk geeft een verantwoording van de wijze waarop met de samenhangende dialoogvormen voldaan wordt aan de richtsnoeren die gelden voor nationale burgerpanels in het kader van de Conferentie over de toekomst van Europa.

Opzet samenhangende dialoogvormen

De volgende dialoogvormen zijn ingezet:

1. Panelonderzoek

Onderzoek onder een representatief deel van de Nederlandse bevolking.

2. Verdiepende online themadialogen

Dialogen waarin steeds met een groep Nederlanders de uitkomsten van het eerste tussenrapport 'Onze kijk op Europa; eerste inzichten en vervolgvragen (8 oktober 2021)' zijn uitgediept.

3. Dialogen met specifieke groepen

Bijeenkomsten met Nederlanders die niet gewend zijn deel te nemen aan (online) onderzoeken en panels.

4. Dialogen met jongeren

Bijeenkomsten waarin ingezoomd is op de Europese thema's die jongeren het meest bezighouden.

5. Online open onderzoek: Vragenlijst en 'Swipen naar de toekomst'

De vragenlijst voor het panelonderzoek kon ook worden ingevuld door alle Nederlanders, onder wie ook Nederlanders die woonachtig zijn in het buitenland. Deze vragenlijst stond open van 1 september 2021 tot en met 14 november 2021. Daarnaast kon elke Nederlander in diezelfde periode meedoen aan 'Swipen naar de toekomst', een online tool met 20 stellingen.

1. Panelonderzoek

De Nederlandse burgerdialoog Kijk op Europa is op 1 september van start gegaan met een panelonderzoek. De resultaten van dit onderzoek zijn eerder gepubliceerd in het tussenrapport '[Onze kijk op Europa; eerste inzichten en vervolgvragen \(8 oktober 2021\)](#)'. In deze onderzoeksverantwoording beschrijven we beknopt de opzet en uitvoering van dit panelonderzoek.

Doel en doelpopulatie

Kijk op Europa startte met een online vragenlijst over hoe Nederlanders denken over de toekomst van Europa. Deze vragenlijst is voorgelegd aan een representatief panel en daarnaast opengesteld voor alle Nederlanders (ook Nederlanders die woonachtig zijn in het buitenland). Daarnaast kon iedereen meedoen met 'Swipen naar de toekomst', een online tool met 20 stellingen. De uitkomsten van het panelonderzoek vormden input voor verschillende themadialogen in het vervolgtraject van de burgerdialoog Kijk op Europa.

De doelpopulatie van het panelonderzoek bestaat uit alle Nederlanders van 18 jaar of ouder die bij de start van het veldwerk geregistreerd zijn als ingezetene in de Basisregistratie Personen (BRP). Volgens het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) bestond deze doelgroep op 1 januari 2021 uit 14.190.874 mensen. De ondergrens van 18 jaar is in lijn met de kiesgerechtigde leeftijd. Wij noemen dit de populatie van het panelonderzoek.

Veldwerk

Om een cijfermatig beeld op te halen van ‘de Nederlander’ is gebruik gemaakt van een landelijk dekkend panel met ruim 100.000 leden (ISO gecertificeerd, Research Keurmerk groep, Nederlandse Marktonderzoek Associatie). Deze leden hebben zich aangemeld voor het onderzoekpanel, zodat zij regelmatig hun mening kunnen geven over allerlei onderwerpen. Naast hun intrinsieke motivatie om mee te denken, ontvangen zij een beloning voor het invullen van vragenlijsten. Uit verschillende wetenschappelijke onderzoeken blijkt dat respondenten die een vergoeding krijgen voor het invullen van een vragenlijst geen significant andere antwoorden geven (*bron: Does use of survey incentives degrade data quality? Cole, J. S., Sarraf, S. A., Wang, X., 2015*).

Het veldwerk startte op 11 augustus 2021 en eindigde op 19 september 2021. Bij de uitvoering is gebruik gemaakt van één dataverzamelmethode, namelijk onderzoek via internet. De leden van het onderzoekpanel hebben een e-mail ontvangen met daarin een persoonlijke link naar de online vragenlijst. Na twee weken hebben de deelnemers van het panel een herinnering ontvangen. De uitnodigingen voor deelname zijn in batches en gestratificeerd (met aandacht voor een gelijke verdeling van deelpopulaties) verstuurd tot het aantal benodigde respondenten is behaald.

Steekproef en spreiding

Het onderzoeksontwerp heeft als uitgangspunt dat minimaal 3.600 respondenten aan het onderzoek moeten meedoen voor een goede statistische betrouwbaarheid. Daarnaast maakt dit aantal een goede spreiding mogelijk over verschillende achtergrondkenmerken van de bevolking. Er is niet één soort Nederlander. Daarom is op voorhand geborgd dat de steekproef een goede spreiding kent over een aantal kenmerken. Nederland is een relatief klein land, maar regionaal kunnen meningen mogelijk verschillen. De attitude ten opzichte van en het belang dat wordt gehecht aan de thema's wordt mogelijk (mede) bepaald door het gebied waar je woont. Inwoners van landelijke gebieden kunnen een thema als veiligheid bijvoorbeeld anders benaderen dan inwoners van stedelijke gebieden. Uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau weten we daarnaast dat hogeropgeleiden vaker voorstander zijn van de EU dan lageropgeleiden en dat jongeren vaker pro-EU zijn dan ouderen (*bron: Wat willen Nederlanders van de Europese Unie? Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2019*).

Hoogst behaald onderwijsniveau

Laag: basisonderwijs, vmbo, havo/vwo leerjaren 1-3, mbo-1	32,1%
Middelbaar: bovenbouw van havo/vwo, mbo-2-4	44,6%
Hoog: hbo of wo	22,9%
Onbekend	0,4%

Bron: CBS

Respons

In totaal hebben 4.086 respondenten aan het panelonderzoek deelgenomen. Daarmee is het doel van 3.600 volledig ingevulde vragenlijsten behaald.

Respons over COROP-gebieden en leeftijd	18-34 jaar	35-54 jaar	55-75 jaar	75+ jaar
Noord-Drenthe	11	14	17	5
Zuidoost-Drenthe	10	12	14	4
Zuidwest-Drenthe	7	10	11	3
Flevoland	29	33	28	6
Noord-Friesland	20	22	25	8
Zuidoost-Friesland	12	13	14	3
Zuidwest-Friesland	8	11	11	4
Achterhoek	22	27	34	11
Arnhem/Nijmegen	52	53	55	15
Veluwe	44	48	51	17
Zuidwest-Gelderland	16	18	20	5
Delfzijl en omgeving	2	4	5	1
Oost-Groningen	7	10	12	3
Overig Groningen	36	26	28	8
Midden-Limburg	13	17	21	7
Noord-Limburg	17	20	23	7
Zuid-Limburg	38	40	52	17
Midden-Noord-Brabant	34	35	35	11
Noordoost-Noord-Brabant	41	43	51	14
West-Noord-Brabant	40	47	49	15
Zuidoost-Noord-Brabant	55	56	58	18

Respons over COROP-gebieden en leeftijd	18-34 jaar	35-54 jaar	55-75 jaar	75+ jaar
Agglomeratie Haarlem	13	18	18	7
Alkmaar en omgeving	14	19	19	6
Groot-Amsterdam	116	104	88	23
Het Gooi en Vechtstreek	13	21	19	7
IJmond	12	14	15	4
Kop van Noord-Holland	22	27	30	9
Zaanstreek	11	13	12	3
Noord-Overijssel	25	28	25	8
Twente	41	44	46	14
Zuidwest-Overijssel	10	11	12	3
Utrecht	96	100	89	27
Overig Zeeland	16	21	23	8
Zeeuws-Vlaanderen	6	8	9	3
Agglomeratie Leiden en Bollenstreek	30	31	31	10
Agglomeratie 's-Gravenhage	63	70	57	18
Delft en Westland	19	15	15	4
Groot-Rijnmond	103	107	99	31
Oost-Zuid-Holland	22	24	25	8
Zuidoost-Zuid-Holland	24	26	26	9

Respons over opleidingsniveau		
Laag	1382	34%
Middelbaar	1747	43%
Hoog	915	22%
Onbekend	42	1%

Betrouwbaarheid en representativiteit

Met het aantal respondenten van 4.086 kunnen uitspraken worden gedaan over de populatie met een betrouwbaarheidsniveau van 95% en een foutmarge van 1,53%. Het betrouwbaarheidsniveau en de foutmarge van de resultaten worden bepaald door de steekproefgrootte. Hoe groter de steekproef, hoe betrouwbaarder en/of nauwkeuriger de uitkomsten kunnen worden generaliseerd naar de populatie.

Het betrouwbaarheidsniveau is gedefinieerd als 1 (100%) minus het significantieniveau. Het is gangbaar uit te gaan van een significantieniveau van 5%. Dan is er sprake van een betrouwbaarheidsniveau van 95%. Dat wil zeggen dat, als het onderzoek op dezelfde wijze en onder dezelfde omstandigheden zou worden herhaald, de uitkomsten in 95% van de gevallen hetzelfde beeld zouden geven.

De nauwkeurigheid (uitgedrukt in foutmarge) geeft het gebied van waarden aan waarbinnen de werkelijke waarde in de populatie ligt. Met andere woorden: hoeveel wijken de resultaten uit de steekproef maximaal af van de resultaten als de gehele populatie zou antwoorden? Een foutmarge van 1,53% betekent dat de werkelijke waarde van de totale populatie maximaal 1,53% hoger of lager kan liggen dan de waarde van de steekproef. Concreet: indien een onderzoeksuitkomst van de steekproef aangeeft dat 50% van de respondenten een bepaald thema belangrijk vindt, dan ligt dit percentage

in werkelijkheid maximaal 1,53% boven of 1,53% onder deze 50%, ofwel tussen de 48,47% en 51,53%. Een foutmarge van maximaal 5% is gangbaar en algemeen geaccepteerd bij (statistisch) kwantitatief onderzoek.

Naast betrouwbaarheid is de representativiteit van de steekproef van belang. Omdat de uitnodigingen voor deelname in batches en gestratificeerd zijn verstuurd, zijn de resultaten representatief over de kenmerken COROP-gebied en leeftijdsgroep per COROP-gebied. De respons is ook voor opleidingsniveau representatief met de landelijke verdeling hoogst behaald onderwijsniveau.

Overige achtergrondkenmerken

Er is een aantal extra achtergrondvragen gesteld aan de respondenten van het panelonderzoek. Daarin is gevraagd naar geslacht, hoe men tegenover de EU staat, afkomst, bezigheid in het dagelijks leven, en op welke politieke partij men zou stemmen als er nu verkiezingen zouden zijn.

Van de respondenten is 49% man, 50% vrouw en 1% geeft liever geen antwoord op deze vraag.

Van de respondenten vindt 51% het een goede zaak dat Nederland lid is van de EU, 13% vindt het een slechte zaak en 36% staat er neutraal tegenover of heeft geen mening.

Van de respondenten is 95% in Nederland geboren. Van 89% van de respondenten zijn beide ouders in Nederland geboren. Van 5% zijn beide ouders in het buitenland geboren.

Huidige politieke voorkeur van respondenten

Partij	%
VVD	14%
PVV	13%
SP	8%
D66	6%
CDA	6%
PvdA	6%
Partij voor de Dieren	4%
GroenLinks	4%
ChristenUnie	3%
JA21	3%
BoerBurgerBeweging	2%
Forum voor Democratie	2%
SGP	2%
Volt	2%
DENK	1%
Groep Van Haga	1%
BIJ1	1%
Fractie Den Haan	0%
Anders	2%
Blanco	3%
Zeg ik liever niet	13%
Ik ga niet stemmen	5%

Wat doe je momenteel voornamelijk in het dagelijkse leven?

Bezigheid	%
Scholier/student	6%
Parttime werkend	16%
Fulltime werkend	31%
Zelfstandig ondernemer	3%
Huisvrouw of huisman	5%
Werkzoekend	2%
Vrijwilliger	2%
Arbeidsongeschikt	6%
Gepensioneerd	27%
Anders	1%
Zeg ik liever niet	1%

Vragenlijst

De vragenlijst en dit rapport zijn, in opdracht van het ministerie van Buitenlandse Zaken, opgesteld door een onafhankelijke externe organisatie. De vragenlijst is modulair opgebouwd en bevat de volgende vraagblokken, in lijn met de thema's die zijn bepaald voor de Conferentie over de toekomst van Europa:

- Belangrijke thema's en de rol van Europa
- Klimaatverandering en milieu
- Gezondheid
- Economie en banen
- Rol van de Europese Unie in de wereld

- Veiligheid en rechtsstaat
- De online wereld
- Europese democratie
- Migratie en vluchtelingen
- Onderwijs/Cultuur/Jongeren/Sport

Bij het ontwikkelen van de vragenlijst is veel aandacht besteed aan de kwaliteit, betrouwbaarheid en validiteit van de vraagstelling. Zo is er gestreefd naar een neutrale, niet-sturende formulering van vragen, stellingen en dilemma's. Daarnaast is op de vragen een controle uitgevoerd op begrijpelijke taal (B1-taalniveau).

De vragenlijst is via kwalitatief onderzoek getest in een face-to-face setting met proefrespondenten die behoren tot de doelgroep. Op deze manier is onderzocht hoe de vraagstellingen overkomen op verschillende typen respondenten. Indien een vraagstelling cognitief te belastend (te complex) bleek, is deze aangepast.

Analysemethoden

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van twee analysemethoden:

Univariate analyses

Beschrijvende statistieken worden gebruikt om variabelen uit een onderzoek te beschrijven. Binnen dit onderzoek is gebruik gemaakt van frequenties en gemiddelden.

Bivariate analyses

In bivariate analyses wordt de relatie tussen twee variabelen bekeken, in dit geval de relatie tussen het belang van de verschillende thema's en of de EU hier al dan niet mee aan de slag moet en het achtergrondkenmerk

leeftijd. Met behulp van significantietoetsing is onderzocht of verschillende leeftijdsgroepen een ander belang hechten aan een thema en of de meningen verschillen in hoeverre de thema's onderwerpen zijn waar de EU mee aan de slag moet.

Verslaglegging en volledigheid

De resultaten van het panelonderzoek zijn eerder gepubliceerd in het tussenrapport '[Onze kijk op Europa; eerste inzichten en vervolgvragen](#) (8 oktober 2021)'. Bij sommige vragen is de respondent in de gelegenheid gesteld om 'open' (dat wil zeggen niet vooraf gecategoriseerde) antwoorden te geven. De open antwoorden zijn achteraf gecategoriseerd en in de publicatie opgenomen. Ideeën die respondenten in de open opmerkingen hebben gedeeld zijn benut als input voor de verschillende themadialogen in het vervolgtraject van de burgerdialoog.

2. Verdiepende online themadialogen

In acht online themadialogen zijn de thema's uitgediept die centraal staan in de Conferentie over de toekomst van Europa. Deze dialogen waren bedoeld om te achterhalen waarom mensen iets vinden en welke motieven en gevoelens hieronder liggen. Welke zorgen leven er en welke kansen ziet men? In de dialoogsessies kregen deelnemers ook ruimte om suggesties en ideeën aan te dragen over de thema's. Daarnaast konden zij thema's ter sprake brengen die niet onderdeel uitmaken van de Conferentie, maar voor hen wel belangrijk zijn.

De themadialogen vonden plaats op 12 en 14 oktober en op 9 en 11 november. In oktober zijn vier online themadialogen georganiseerd over de thema's binnen het cluster Economie en Democratie. In november zijn

vier online themadialogen georganiseerd over de thema's binnen het cluster Klimaat en EU in de wereld. Aan een dialoogsessie deden gemiddeld 29 mensen mee (231 in totaal). De deelnemers zijn geworven onder de panelleden (zie 1) en via social media.

3. Dialogen met specifieke groepen

Van bepaalde groepen Nederlanders is bekend dat ze minder gewend zijn deel te nemen aan (online) onderzoeken en panels. Voor een representatief beeld van 'de stem van Nederland' was het belangrijk dat ook die Nederlanders hun ideeën en meningen konden geven. Daarom hebben we voor Kijk op Europa ook een aantal dialogen georganiseerd op locatie. De meningen en ideeën die we daarmee hebben opgehaald, zijn gebruikt om de aanbevelingen (mede) op te baseren.

Doelgroepen

Moeilijk bereikbare doelgroepen zijn niet eenduidig te definiëren. Uit onderzoek en ervaring weten we dat Nederlanders met een **niet-westerse achtergrond** beduidend minder vaak uit zichzelf aan enquêtes en discussies meedoen. Omdat het om een grote groep gaat (14% van de Nederlanders¹), zijn zij geselecteerd voor deelname aan de dialoog voor Kijk op Europa. Dezelfde afwegingen zijn gemaakt voor **laaggeletterden**. Ook dit is een grote groep (2,5 miljoen Nederlanders²), die deels overlapt met de groep migranten (39%). Tot slot is een dialoog gevoerd met een groep die je weinig terugziet in enquêtes en discussies, **kritisch zijn over Europa, maar er beroepshalve wel veel mee te maken hebben**. Gekozen is voor ondernemers in de agrarische sector.

Bovengenoemde groepen zijn benaderd via organisaties waarbij zij zijn aangesloten, zoals migrantenorganisaties, belangenverenigingen en beroepsorganisaties. Omdat we het aantal dialogen beperkt hebben tot acht, konden we niet geheel 'vlakdekkend' zijn. Dit maakt de keuze voor deelnemers enigszins willekeurig. Bij die keuze hebben we vooral ook gekeken naar enthousiasme om mee te doen en de achterban te helpen mobiliseren en naar praktische zaken als beschikbaarheid qua data en locatie.

Met leden van onderstaande organisaties zijn dialogen op locatie gevoerd:

- Stichting Hakder, Alevitische gemeenschap, Schiedam
- Stichting Asha, Hindoestaanse gemeenschap, Utrecht (2 dialoogsessies)
- Piëzo, sociaal-maatschappelijke organisatie, Zoetermeer
- Taal doet Meer, organisatie die zich richt op laaggeletterden, Utrecht
- BoerenNatuur, vereniging van agrarische collectieven
- Marokkanen Dialoog Overvecht, Marokkaanse gemeenschap, Utrecht
- Femmes for Freedom, belangenorganisatie voor vrouwen met een migratieachtergrond, Den Haag

Aan deze dialoogbijeenkomsten namen in totaal 110 mensen deel.

4. Dialogen met jongeren

Jongeren vormen een prioritaire doelgroep van de Conferentie over de toekomst van Europa. Om hun deelname aan de burgerdialoog Kijk op Europa actief te stimuleren, en de meningen en ideeën van deze groep extra te kunnen laten tellen, zijn specifiek voor jongeren vijf fysieke dialoogbijeenkomsten georganiseerd. Een geplande zesde bijeenkomst met jongeren kon vanwege beperkende coronamaatregelen geen doorgang vinden.

De bijeenkomsten vonden plaats bij de volgende instellingen:

- Studievereniging Geschiedenis, Universiteit Leiden
- Dr. Knippenbergcollege, middelbaar onderwijs, Helmond
- Coalitie-Y, jongerenplatform SER (Sociaal-Economische Raad)
- Graafschap College, mbo, Doetinchem
- CSG Jan Arentsz, technasium middelbaar onderwijs, Alkmaar

Aan de dialoogbijeenkomsten namen in totaal 95 jongeren deel.

Toegepaste gesprekstechnieken

In de online themadialogen, de dialogen met specifieke groepen en de dialogen met jongeren is gebruik gemaakt van de zogeheten ‘socratische’ gespreksmethode. Deze methode wordt sinds jaar en dag gebruikt bij de Dag van de Dialoog, waarbij verspreid over Nederland mensen met elkaar in gesprek gaan over onderwerpen die hen aangaan. Bij de socratische gespreksmethode neemt de gespreksleider de volgende uitgangspunten in acht:

- Laat de ander zijn/haar verhaal vertellen
- Zet daar niet gelijk een verhaal tegenover
- Behandel elkaar met respect
- Spreek vanuit jezelf (‘ik vind’ in plaats van ‘men zegt’)
- Vraag toelichting als er alleen algemeenheden op tafel komen
- Stel oordelen uit en onderzoek ze
- Sta stiltes toe als mensen even willen nadenken

In de dialogen is gebruik gemaakt van het ritme: divergentie – convergentie – divergentie. Het uitgangspunt hierbij is dat je eerst moet divergeren (individuele gevoelens en meningen direct een plek geven), voordat je kan convergeren (een gesprek voeren over mogelijke richtingen) en tot slot weer kan divergeren (bijvoorbeeld het verzamelen van individuele aanbevelingen). De ervaring en theorie leren dat dit ritme zorgt voor een optimaal verloop van de dialoog.

Alle dialogen zijn geleid door professionele facilitators.

5. Online open onderzoek: Vragenlijst en ‘Swipen naar de toekomst’

De vragenlijst voor het panelonderzoek is ook opengesteld voor alle Nederlanders, onder wie ook Nederlanders die woonachtig zijn in het buitenland. Deze vragenlijst stond open van 1 september 2021 tot en met 14 november 2021. Daarnaast kon elke Nederlander in diezelfde periode meedoen aan ‘Swipen naar de toekomst’, een online tool met 20 stellingen.

Respons en toepassing

In totaal hebben 1.967 respondenten de vragenlijst ingevuld en 6.968 respondenten de swipe-tool volledig doorlopen. Zowel de vragenlijst als de swipe stonden voor iedereen open: er zaten op voorhand geen voorwaarden of selectiecriteria aan deelname. Vragen in de vragenlijst konden worden overgeslagen (er waren geen verplichte vragen) om zo de respons te maximaliseren. Deelnemers hebben daar veel vaker ‘Zeg ik liever niet’ ingevuld dan in het representatieve panelonderzoek.

De achtergrondkenmerken van de deelnemers aan de open vragenlijst en swipe-tool, wijken op een aantal punten af van de deelnemers aan het representatieve panelonderzoek. De uitkomsten van de open vragenlijst en swipe-tool zijn, in tegenstelling tot het panelonderzoek, niet representatief. De uitkomsten van het online open onderzoek zijn gebruikt als aanvulling op het panelonderzoek. Ze geven inzicht in de sentimenten en ideeën die leven in Nederland. De verbeteruggesties die zijn genoemd in de vrije invulvelden, zijn gebruikt in het onderdeel ‘Discussies en ideeën online en op locatie’. De swipe-tool is gebruikt

om inzicht te krijgen in enkele sentimenten die leven in Nederland. Met de uitkomsten is rekening gehouden bij het opstellen van de aanbevelingen. In verband met de vereiste representativiteit zijn de resultaten van het online open onderzoek in beperkte mate meegenomen in deze rapportage.

ONZE KIJK OP EUROPA

Dit is een uitgave van het
ministerie van Buitenlandse Zaken

www.kijkopeuropa.nl